

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم اداری و اقتصاد

گروه علوم سیاسی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی

تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی سال ۸۷-۱۳۸۶ از

منظر فرهنگ سیاسی مشارکتی

استاد راهنما:

دکتر امیر مسعود شهرام نیا

استاد مشاور :

دکتر اسماعیل سعدی پور

پژوهشگر:

آزاده ضیایی

اسفندماه ۱۳۸۷

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات،
ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع
این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است.

&

با سپاسی جاودانه از هستی بخش پروردگار

از استاد راهنمایم جناب آقای دکتر امیر مسعود شهرام نیا که با توصیه های موثرشان به پیشبرد تحقیق و رفع دودلی های من کمک کردند و با آزاداندیشی به من امکان دادند که بدون دغدغه فرصیات خود را به آزمایش بگذارم و نتایج مطالعاتم را تا آنجا که برخاسته از روش های علمی بود. با مخاطبان در میان بگذارم. متشکرم. همچنین از استاد مشاورم جناب آقای دکتر اسماعیل سعدی پور که بدون راهنمایی و نقدهای دقیق ایشان در زمینه ی روش تحقیق. صحت و اعتبار علمی این تحقیق با تردید های اساسی روبرو می شد. تشکر می کنم. از مدیر گروه و سایر اساتید گروه علوم سیاسی و کادر اداری گروه که هر یک به طریقی. بنده را در به سرانجام رساندن این تحقیق یاری دادند. سپاسگزارم.

از دوستان عزیزم خانم سارا نجف پور. خانم طیبه واعظی و خانم محبوبه رستگار پناه که یاری شان مایه ی دلگرمی من بود. ممنون هستم. همچنین از فایبان بلاسر که دستیابی به بخش اعظم منابع لاتین را مروهون انسان دوستی اش هستم. سپاسگزارم.

و به بهانه ی این اثر. سپاس قلبی و همیشگی خود را از کسانی که دستاوردهای زندگی ام را به آنها
مدیونم و محبت هایشان در حق من چندان گرانسنگ است که مرا یارای جبران آن نیست. ابراز می دارم:

از مادرم که دامن ایمن و پر مهرش مرا از ترس های موهوم رهایید:

از پدرم که مرا برانگیخت تا تلاش کنم مصداق شایسته ای برای نامم باشم:

از دوستم. فاطمه. که چراغ دلم است:

و از خلیل که دوست راستینم. همسر و همراهم. و یار و تکیه گاهم است.

**ای کاش ثمره ی این کوشش را چندان در خور می دانستم
که آن را به استادی تقدیم کنم که با پرتو افشانی های
بی دریغ و بی مزد و منت اش، تمنای رشد را در
نهال وجودم زنده نگاه می دارد:**

دکتر سیاوش جعفری

چکیده:

یکی از معیارهایی که صاحبان نظران مباحث توسعه‌ی سیاسی مطرح می‌کنند، فرهنگ سیاسی مشارکتی است. فرهنگ سیاسی مشارکتی به عنوان یکی از عوامل موجد مشارکت سیاسی، در نهایت به مشروعیت نظام سیاسی کمک می‌کند و به ثبات و توسعه‌ی پایدار در یک جامعه می‌انجامد در حالیکه در نقطه‌ی مقابل آن، فرهنگ سیاسی تبعی و محدود، جوامع را از رشد و توسعه باز می‌دارد. اهمیت یافتن فرهنگ سیاسی، توجه متفکران این حوزه را به فرایند انتقال فرهنگی و نهادهایی که این وظیفه را عهده دار هستند، جلب کرد و بدین طریق بحث جامعه‌پذیری سیاسی در میان آن‌ها رواج یافت. به زعم دانشمندان این حوزه، یکی از مهمترین این نهادها، به ویژه در جهت تغییر ارزشها، مدارس و نظام آموزشی است. کتاب‌های درسی یکی از ابزارهای جامعه‌پذیری سیاسی در مدارس هستند که نقش مهمی در جامعه‌پذیری و آشنا ساختن دانش‌آموزان با شیوه‌های حکومت دموکراتیک و در نتیجه ایجاد زیرساخت‌های توسعه در جوامعی نظیر ایران دارند. از همین رو توجه ویژه به محتوای آموزشی این کتاب‌ها به منظور جلب مشارکت مردم در فعالیت‌های سیاسی و همکاری با نظام سیاسی، ضرورت دارد. پژوهش حاضر، با همین هدف، بررسی میزان توجه کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی ۸۷-۱۳۸۶ به فرهنگ سیاسی مشارکتی را در دستور کار قرار داده و این سوال را مطرح کرده است که کتاب‌های مذکور تا چه حد به مولفه‌های فرهنگ سیاسی مشارکتی توجه داشته‌اند؟ فرضیه‌ی پژوهش آن است که میزان فراوانی مقولات مرتبط با فرهنگ سیاسی تبعی بر مولفه‌های فرهنگ سیاسی مشارکتی غلبه دارد. این پژوهش بر مبنای تلفیقی از نظریات مربوط به فرهنگ سیاسی، چارچوب بندی شد که از مهمترین این نظریات، نظریه‌ی آلموند و وربا می‌باشد. روش تحقیق در این رساله، روش تحلیل محتوای کمی است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که فرضیه در مورد کتاب‌های تاریخ، فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی، و فارسی سال‌های اول تا سوم راهنمایی اثبات می‌شود اما در مورد برآیند کتاب‌های تعلیمات اجتماعی سال‌های مذکور، رد می‌شود. بدین معنا که در سه درس فوق‌الذکر، مولفه‌های فرهنگ سیاسی تبعی بر مولفه‌های فرهنگ سیاسی مشارکتی غلبه‌ی تام دارد ولی در درس تعلیمات اجتماعی، میزان فراوانی مولفه‌های فرهنگ سیاسی مشارکتی، از مولفه‌های فرهنگ سیاسی تبعی فراتر می‌رود.

کلید واژه‌ها:

فرهنگ سیاسی، فرهنگ سیاسی مشارکتی، جهت‌گیری سیاسی، جامعه‌پذیری سیاسی، آموزشی سیاسی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱-۱ شرح و بیان مساله ی پژوهشی.....	۱
۱-۱-۱ فرهنگ سیاسی و انواع آن.....	۲
۲-۱-۱ اهمیت فرهنگ سیاسی مشارکتی.....	۲
۳-۱-۱ فرهنگ سیاسی و جامعه پذیری سیاسی.....	۳
۴-۱-۱ جامعه پذیری سیاسی در مدارس.....	۳
۵-۱-۱ کتاب های درسی و آموزش سیاسی در ایران.....	۴
۶-۱-۱ حیطه و روش پژوهش.....	۴
۲-۱ پیشینه ی تحقیق.....	۵
۳-۱ اهمیت و ارزش تحقیق.....	۱۵
۴-۱ اهداف تحقیق.....	۱۶
۱-۴-۱ هدف اصلی.....	۱۶
۲-۴-۱ اهداف فرعی.....	۱۶
۵-۱ سوالات تحقیق.....	۱۶
۱-۵-۱ سوال اصلی.....	۱۶
۲-۵-۱ سوالات فرعی.....	۱۶
۶-۱ روش تحقیق.....	۱۷
۷-۱ کاربرد و نتایج تحقیق.....	۱۷
۸-۱ واژگان کلیدی.....	۱۷
۱-۸-۱ فرهنگ سیاسی.....	۱۷
۲-۸-۱ فرهنگ سیاسی مشارکتی.....	۱۸
۳-۸-۱ آموزشی سیاسی.....	۱۸
۴-۸-۱ جامعه پذیری سیاسی.....	۱۸
۵-۸-۱ جهت گیری سیاسی.....	۱۸

فصل دوم: ادبیات تحقیق

۱-۲-۱- مقدمه	۱۹
۲-۲- فرهنگ سیاسی و نقش آن در رشد جوامع	۱۹
۱-۲-۲- تعریف فرهنگ سیاسی	۲۰
۳-۲- تاریخچه ی مفهومی فرهنگ سیاسی	۲۳
۱-۳-۲- مشارکت سیاسی و توسعه ی جوامع	۲۳
۲-۳-۲- رابطه ی توسعه ی سیاسی و مشارکت سیاسی	۲۴
۳-۳-۲- مشارکت سیاسی، چیستی و عوامل	۲۵
۴-۳-۲- فرهنگ سیاسی مشارکتی و توسعه	۲۷
۵-۳-۲- انواع فرهنگ سیاسی	۲۸
۶-۳-۲- کارکرد فرهنگ سیاسی	۲۹
۷-۳-۲- فرهنگ سیاسی در ایران	۲۹
۴-۲- جامعه پذیری سیاسی	۳۱
۱-۴-۲- تعریف جامعه پذیری سیاسی	۳۲
۲-۴-۲- تاریخچه ی جامعه پذیری سیاسی	۳۵
۳-۴-۲- زمینه های مطالعاتی در جامعه پذیری سیاسی	۳۹
۴-۴-۲- نظریه های جامعه پذیری	۴۱
۵-۴-۲- نظریه های جامعه پذیری سیاسی	۴۲
۱-۵-۴-۲- تئوری سیستم ها در جامعه شناسی سیاسی	۴۳
۲-۵-۴-۲- تئوری همزونی در جامعه پذیری سیاسی	۴۵
۶-۴-۲- کارکرد جامعه پذیری سیاسی	۴۷
۷-۴-۲- مراحل جامعه پذیری سیاسی	۴۹
۸-۴-۲- اهمیت سال های ماقبل بلوغ	۵۱
۹-۴-۲- جامعه پذیری سیاسی وظیفه نظام سیاسی	۵۲
۱۰-۴-۲- اشکال جامعه پذیری سیاسی	۵۴
۱-۱۰-۴-۲- آموزش سیاسی	۵۶
۱۱-۴-۲- نهادهای جامعه پذیری سیاسی	۵۸

عنوان

صفحه

۵۸	۲-۴-۱۱-۱ خانواده و جامعه پذیری سیاسی
۶۱	۲-۴-۱۱-۲ گروه های همسان
۶۲	۲-۴-۱۱-۳ ارزیابی عملکرد گروه های نخستین
۶۳	۲-۴-۱۱-۴ رسانه های جمعی
۶۵	۲-۴-۱۱-۵ اتحادیه ها و احزاب سیاسی
۶۵	۲-۴-۱۱-۶ وقایع و تجربیات سیاسی
۶۶	۲-۴-۱۱-۷ نهادهای مذهبی
۶۷	۲-۴-۱۱-۸ نظام آموزشی
۷۰	۲-۴-۱۲-۱ مدرسه و جامعه پذیری سیاسی
۷۱	۲-۴-۱۲-۱ کارکرد کلی مدارس در فرایند جامعه پذیری سیاسی
۷۲	۲-۴-۱۲-۲ برخی نظرات در مورد نقش مدارس
۷۶	۲-۴-۱۲-۳ امتیازات مدرسه نسبت به سایر نهادهای جامعه پذیری سیاسی
۷۷	۲-۴-۱۲-۴ اهمیت مدارس برای نظام های سیاسی
۷۹	۲-۴-۱۲-۵ اهمیت مدرسه در جوامع در حال توسعه
۸۱	۲-۴-۱۲-۶ اهمیت مدارس برای نظام جمهوری اسلامی ایران
۸۲	۲-۴-۱۲-۷ دلایل اهمیت کتابهای درسی
۸۴	۲-۴-۱۲-۵ چارچوب نظری
۸۴	۲-۵-۱-۱ نظریه های فرهنگ سیاسی
۸۵	۲-۵-۱-۱ رهیافت منش اجتماعی
۸۷	۲-۵-۱-۲ رهیافت تفسیری
۸۹	۲-۵-۱-۳ رهیافت یادگیری اجتماعی
۹۷	۲-۵-۲ چارچوب تحقیق
۹۹	۲-۶ جمع بندی فصل

فصل سوم روش شناسی

۱۰۰	۳-۱ مقدمه
-----	-----------

عنوان

صفحه

۱۰۰	۲-۳ روش تحلیل محتوا
۱۰۱	۱-۲-۳ تعریف روش تحلیل محتوا
۱۰۲	۲-۲-۳ انواع روش های تحلیل محتوا
۱۰۳	۳-۲-۳ امتیازات روش تحلیل محتوا
۱۰۴	۳-۳ طرح پژوهش
۱۰۵	۱-۳-۳ تعریف نظری متغیر محتوا
۱۰۵	۲-۳-۳ نوع تحلیل محتوا
۱۰۶	۳-۳-۳ جامعه آماری
۱۰۶	۴-۳-۳ روش نمونه گیری
۱۰۶	۵-۳-۳ روش کد گذاری و واحد تحلیل
۱۰۶	۶-۳-۳ مقوله بندی
۱۰۷	۴-۳ رابطه ی بین چارچوب نظری و طرح پژوهش
۱۰۸	۵-۳ تعاریف نظری و عملیاتی مقولات
۱۰۸	۱-۵-۳ تعاریف نظری
۱۰۹	۲-۵-۳ تعاریف عملیاتی
۱۱۵	۶-۳ ابزار گرد آوری داده ها
۱۱۶	۷-۳ سنجش پایایی
۱۱۷	۸-۳ روایی یا اعتبار پرسشنامه
۱۱۷	۹-۳ نمونه گیری
۱۱۷	۱۰-۳ شیوه ی محاسبه ی نمرات متغیر و مقولات
۱۱۷	۱۱-۳ روش های آماری مورد استفاده

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

۱۱۸	۱-۴ مقدمه
۱۱۸	۲-۴ توصیف جامعه آماری مورد تحلیل
۱۱۹	۳-۴ تحلیل محتوای کتاب های درسی به تفکیک کتب و دروس و پاسخ به سوالات پژوهش

عنوان

صفحه

- ۱-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و میزان توجه به نقش فرد در درس تاریخ ۱۲۰
- ۱-۳-۴ فراوانی مقولات تعیین شده در کتاب تاریخ سال اول راهنمایی ۱۲۰
- ۲-۳-۴ فراوانی مقولات تعیین شده در کتاب تاریخ سال دوم راهنمایی ۱۲۵
- ۳-۳-۴ فراوانی مقولات تعیین شده در کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی ۱۲۹
- ۴-۳-۴ تعیین میزان فراوانی مقوله های اصلی و میانی درس تاریخ سال های اول تا سوم راهنمایی ۱۳۴
- ۵-۳-۴ تعیین میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی مشارکتی در درس تاریخ ۱۳۵
- ۲-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و میزان توجه به نقش فرد در درس فرهنگ اسلامی و
تعلیمات دینی ۱۳۶
- ۱-۲-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و میزان توجه به نقش فرد در درس فرهنگ اسلامی و
تعلیمات دینی سال اول راهنمایی ۱۳۷
- ۲-۲-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی در درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سال دوم
راهنمایی ۱۴۱
- ۳-۲-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی در درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سال سوم
راهنمایی ۱۴۵
- ۴-۲-۳-۴ تعیین میزان فراوانی مقوله های اصلی و میانی درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سال های
اول تا سوم راهنمایی ۱۵۰
- ۵-۲-۳-۴ تعیین میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی مشارکتی در درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات
دینی سال های اول تا سوم راهنمایی ۱۵۱
- ۳-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و میزان توجه به نقش فرد در درس فارسی ۱۵۲
- ۱-۳-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی در درس فارسی سال اول راهنمایی ۱۵۲
- ۲-۳-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی در درس فارسی سال دوم راهنمایی ۱۵۷
- ۳-۳-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی در درس فارسی سال سوم راهنمایی ۱۶۱
- ۴-۳-۳-۴ تعیین میزان فراوانی مقوله های اصلی و میانی درس فارسی سال های اول تا سوم راهنمایی ۱۶۶
- ۵-۳-۳-۴ تعیین میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی مشارکتی در درس فارسی سال های اول تا سوم
راهنمایی ۱۶۷
- ۴-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و میزان توجه به نقش فرد در درس تعلیمات اجتماعی ۱۶۸

عنوان

صفحه

۱-۳-۴-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و نوع هنجارهای سیاسی درس تعلیمات اجتماعی سال	اول
۱۶۹.....	
۲-۳-۴-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و نوع هنجارهای سیاسی درس تعلیمات اجتماعی سال	دوم
۱۷۴.....	
۳-۳-۴-۳-۴ تعیین موضوع جهت گیری های سیاسی و نوع هنجارهای سیاسی درس تعلیمات اجتماعی سال	سوم
۱۷۸.....	
۴-۳-۴-۳-۴ تعیین میزان فراوانی مقوله های اصلی و میانی درس تعلیمات اجتماعی سال های اول تا سوم	راهنمایی
۱۸۳.....	
۵-۳-۴-۳-۴ میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی مشارکتی در درس تعلیمات اجتماعی سال های اول تا سوم	راهنمایی
۱۸۴.....	
۵-۴-۳-۴ جمع بندی و نتیجه گیری	۱۸۵.....

فصل پنجم: نتیجه گیری

۱-۵ مقدمه	۱۸۸.....
۲-۵ یادآوری خطوط اصلی روش علمی	۱۸۸.....
۱-۲-۵ درس تاریخ دوره راهنمایی	۱۹۰.....
۲-۲-۵ فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی	۱۹۱.....
۳-۲-۵ درس فارسی	۱۹۱.....
۴-۲-۵ درس تعلیمات اجتماعی	۱۹۲.....
۳-۵ دستاوردهای تحقیق	۱۹۲.....
۱-۳-۵ شناخت های نوین در ارتباط با تحلیل محتوای سیاسی کتاب های درسی	۱۹۲.....
۲-۳-۵ شناخت های نظری نوین (ارزیابی چارچوب و روش و بیان محدودیت های تحقیق)	۱۹۳.....
۳-۳-۵ پیشنهادات نظری	۱۹۵.....
۴-۳-۵ پیشنهادات عملی	۱۹۶.....
منابع و مأخذ	۱۹۸.....

فهرست جدول ها

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲ انواع فرهنگ سیاسی و مولفه های آن از نظر آلموند و وربا.....	۹۴
جدول ۱-۴ تعیین نوع فرهنگ سیاسی.....	۱۲۰
جدول ۲-۴ داده های کتاب تاریخ سال اول راهنمایی.....	۱۲۰
جدول ۳-۴ داده های کتاب تاریخ سال دوم راهنمایی.....	۱۲۵
جدول ۴-۴ داده های کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی.....	۱۲۹
جدول ۵-۴ خلاصه شده ی درس تاریخ سال اول تا سوم راهنمایی تحصیلی.....	۱۳۴
جدول ۶-۴ فرد و نظام سیاسی درس تاریخ سال اول تا سوم.....	۱۳۴
جدول ۷-۴ محاسبه میزان فراوانی مولفه های درس تاریخ بر مبنای الگوی طراحی شده.....	۱۳۵
جدول ۸-۴ داده های کتاب فرهنگ اسلامی سال اول.....	۱۳۷
جدول ۹-۴ درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سال دوم راهنمایی.....	۱۴۱
جدول ۱۰-۴ فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سال سوم راهنمایی.....	۱۴۶
جدول ۱۱-۴ خلاصه شده ی درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سال اول تا سوم.....	۱۵۰
جدول ۱۲-۴ فرد و نظام سیاسی درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی.....	۱۵۱
جدول ۱۳-۴ محاسبه میزان فراوانی مولفه های درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی بر مبنای الگوی طراحی شده.....	۱۵۱
جدول ۱۴-۴ داده های درس فارسی سال اول راهنمایی.....	۱۵۲
جدول ۱۵-۴ داده های درس فارسی سال دوم راهنمایی.....	۱۵۷
جدول ۱۶-۴ داده های درس فارسی سال سوم راهنمایی.....	۱۶۲
جدول ۱۷-۴ خلاصه شده ی درس فارسی سال اول تا سوم راهنمایی تحصیلی.....	۱۶۶
جدول ۱-۱۷-۴ فرد و نظام سیاسی درس فارسی سال اول تا سوم.....	۱۶۷
جدول ۱۸-۴ محاسبه میزان فراوانی مولفه های درس فارسی بر مبنای الگوی طراحی شده.....	۱۶۷
جدول ۱۹-۴ داده های درس تعلیمات اجتماعی سال اول.....	۱۶۹
جدول ۲۰-۴ داده های درس تعلیمات اجتماعی سال دوم.....	۱۷۴
جدول ۲۱-۴ داده های درس تعلیمات اجتماعی سال سوم.....	۱۷۸
جدول ۲۲-۴ خلاصه شده ی درس تعلیمات اجتماعی سال اول تا سوم راهنمایی تحصیلی.....	۱۸۳
جدول ۲۳-۴ خلاصه شده ی درس تعلیمات اجتماعی سال اول تا سوم فرد و نظام سیاسی.....	۱۸۳
جدول ۲۴-۴ محاسبه میزان فراوانی مولفه های درس تعلیمات اجتماعی بر مبنای الگوی طراحی شده.....	۱۸۴

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۱۳۶.....	شکل ۴-۱ نمودار میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی درس تاریخ
۱۵۲.....	شکل ۴-۲ نمودار میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی
۱۶۸.....	شکل ۴-۳ نمودار میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی درس فارسی
۱۸۵.....	شکل ۴-۴ نمودار میزان توجه به مولفه های فرهنگ سیاسی تعلیمات اجتماعی

پیشگفتار

موضوع این پایان نامه، بررسی و تحلیل کتاب های درسی دوره ی راهنمایی در فرایند آموزش سیاسی دانش آموزان است و سوال اساسی آن، این که پیام هایی که از طریق این کتاب ها منتقل می شود بیشتر مروج چه نوع فرهنگ سیاسی هستند. یکی از مسائلی که در کشورهای توسعه نیافته یا کمتر توسعه یافته، ذهن پرسشگران را به خود مشغول می کند، همین توسعه نیافتگی و علل و عوامل آن و یافتن راه هایی برای پر کردن شکافی است که بین این کشور ها و کشورهای توسعه یافته به وجود آمده است. مشارکت سیاسی مستمر و آگاهانه یکی از پاسخ های اساسی ای است که به مسئله ی توسعه نیافتگی در جوامع، داده شده است. مشارکت چه هدف توسعه باشد و چه وسیله ی آن، خود مستلزم فرهنگی است که این مشارکت را تشویق و تقویت کند. فرهنگ سیاسی مشارکتی، به مشارکت می انجامد و مشارکت باعث شکل گیری دموکراسی با ثبات و توسعه ی سیاسی در جامعه می شود. این توسعه ی سیاسی هم زیرساخت های جامعه ی دموکراتیک را تقویت می کند و هم مقوم سایر وجوه توسعه می باشد. بدین ترتیب، دغدغه ی نوع فرهنگ سیاسی در جامعه ی ایرانی، سرمنشاء شکل گیری این رساله بوده است.

تاریخ این کشور نشان می دهد عموم ایرانیان تا زمان انقلاب مشروطه، مشارکت سیاسی را بطور جدی تجربه نکرده بودند و پس از آن نیز، مشارکت در مقاطع محدود و با وقفه های طولانی، صورت می گرفت. شاید بتوان گفت که مشارکت مستمر و آگاهانه ی ایرانیان در سیاست، استثنایی بر قاعده بوده و منش کلی ایرانیان، کناره گیری از سیاست به خاطر بی اطلاعی یا بدبینی نسبت به آن، بوده است. انقلاب اسلامی ایران را شاید بتوان نمادی از استمرار بحران مشارکت دانست که در نتیجه ی عدم توجه بموقع نخبگان سیاسی، به بحران مشروعیت انجامید و در اثر استمرار این بی توجهی نظام حاکم، به سقوط حکومت پهلوی منجر شد. نظام جدید با داعیه های آزادی، دموکراسی و حکومت جمهوری، پاسخی بود به تقاضای مشارکت عمومی در سیاست. اما به اذعان بسیاری از صاحب نظران، تجربه ی سه دهه ی پس از انقلاب اسلامی ثابت می کند که نه شعارهای پرحرارت و نه حرکت های بسیجی و توده وار، مسیر را برای مشارکت سیاسی آگاهانه و مستمر مردم، هموار ساخت و زیرساخت های مشارکت را که از مهمترین آنها، نهادهای قدرتمند جامعه مدنی است، پی ریزی نکرد.

این امر ما را به این نکته رهنمون می سازد که برای تحقق مشارکت عمومی در جامعه ایران، تنها وجود قوانین موید مشارکت کافی نیست و پیش نیازهای دیگری برای دستیابی به این هدف لازمند. توجه به فرهنگ سیاسی و عوامل تاثیر گذار در انتقال، تغییر و خلق فرهنگ سیاسی مستعد مشارکت، یکی از پیش نیازهایی است که از سوی بسیاری از اندیشمندان حوزه ی سیاست، مورد تایید قرار گرفته است. آنچه این رساله به آن می پردازد عملکرد یکی از نهاد های بسیار مهم در فرایند جامعه پذیری سیاسی یعنی نظام آموزشی است. این نظام هم به خاطر ویژگی های خاص خود و هم به دلیل حساسیت سن فراگیران، در جامعه پذیری سیاسی اهمیتی خاص می یابد. با توجه به همین حساسیت، باید پرسید که آیا نظام آموزشی ایران که مستقیماً تحت کنترل دولتی نواخته و انقلابی عمل می کند، می تواند فرهنگ سیاسی ایران را که قرن ها تحت سلطه ی استبداد، تبدیل به فرهنگی تبعی و پیرو منشانه شده است تغییر دهد یا اینکه عامدانه یا متساهلانه، به تداوم این فرهنگ کمک می کند. فرهنگی که اگر به صورت افراطی بر رفتار افراد جامعه حاکم باشد، بی ثباتی و نهایتاً توسعه نیافتگی را برای این کشور رقم خواهد زد.

در این پایان نامه، محتوای کتاب های درسی به عنوان یکی از اساسی ترین ابزار های جامعه پذیری سیاسی در مدارس و نماینده ای از نوع آموزش های موجود در مدارس کشور، مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرند. کتاب های درسی در ایران با نظارت مستقیم دولتی، تالیف و به صورت یکدست و اجباری در تمام مدارس کشور توزیع و تدریس می شوند و

مهمترین مواد آموزشی را در کلاس های درس تشکیل می دهند و نهایتاً منبع ارزشیابی دانش آموزان محسوب می شوند.

بر مبنای آنچه گفته شد، این پژوهش تلاش می کند که در قالب پنج فصل به مسائل مورد نظر بپردازد. فصل اول که کلیات پژوهش را در بر می گیرد، مساله ی پژوهشی را شرح داده و به بررسی مفاهیم کلیدی این رساله می پردازد، پیشینه ای از تحقیقاتی که تاکنون در این زمینه انجام شده ارائه کرده و به اهمیت و اهداف ، سوالات و کاربرد های این پژوهش می پردازد. فصل دوم از دو بخش عمده تشکیل می شود که عبارتند از ادبیات تحقیق و چارچوب نظری. این فصل، با ارائه ی تعاریفی از مفاهیم اصلی، تاریخچه ای از آنها و نظریاتی که در هر مورد اشاره شده، به طور مفصل نقش مدارس و کتاب های درسی را مورد توجه قرار می دهد و سپس به نظریه های عمده در مورد فرهنگ و جامعه پذیری سیاسی پرداخته و زمینه ی ارائه ی چارچوب نظری تحقیق حاضر را فراهم می نماید. در بخش دوم این فصل، چارچوبی نظری این رساله که تلفیقی از نظریات مرتبط است، توضیح داده می شود. فصل سوم، فصل روش شناسی است که پس از توضیح مختصری در مورد روش تحلیل محتوا، به روش اختصاصی این پژوهش می پردازد و مقوله ها و مولفه های سنجش کتاب های درسی را تعیین و تعریف می کند. در فصل چهارم، نتایج بررسی و تحلیل داده ها ارائه می شود و پرسش های اصلی و فرعی تحقیق، مورد توجه قرار گرفته، پاسخ داده می شوند و فرضیه ی تحقیق در مورد هر کتاب بررسی می شود. فصل پایانی با جمع بندی و نتیجه گیری نهایی در مورد کتاب های درسی، مشکلات و محدودیت های این پژوهش را یادآور شده و پیشنهادات نظری و عملی مربوطه را ارائه می کند.

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱ شرح و بیان مساله ی پژوهشی

از گذشته های دور تاکنون، عوامل مختلفی نظیر عوامل اقتصادی، جغرافیایی، روان شناسانه، مذهبی و فرهنگی در تبیین نوع و ماهیت روابط میان فرد و نظام سیاسی و همچنین ارائه راهکارهایی برای بهبود این رابطه، مورد توجه اندیشمندان و متفکران قرار گرفته است. چگونگی رابطه ی فرد با نظام سیاسی بر روی ثبات نظام ها و در نتیجه بر توسعه ی انسانی تاثیر گذار است و از این جهت دارای اهمیت می باشد. به دنبال توجه به این رابطه بود که متغیرهای مختلفی مطرح شد. متغیرهایی که هر یک مربوط به یکی از عوامل فوق الذکر بود.

فرهنگ و از جمله فرهنگ سیاسی نیز به عنوان یکی از متغیرهای موثر بر رابطه فرد با نظام سیاسی، نظر دانشمندان سیاسی را در دهه های اخیر، به خود جلب کرده است. اهمیت فرهنگ سیاسی از جهات مختلفی قابل بررسی است که از مهمترین آنها، می توان به نقش فرهنگ سیاسی در توسعه اقتصادی و توسعه انسانی و جایگاه ویژه این مولفه در مباحث توسعه اشاره کرد. این جایگاه خاص، مباحث زیادی را در مورد تعریف و ماهیت انواع، عملکرد، نحوه انتقال آن به نسل های بعد و بررسی امکان تغییر در فرهنگ سیاسی، برانگیخت.

۱-۱-۱ فرهنگ سیاسی و انواع آن

برای ارائه تعریف روشنی از فرهنگ سیاسی، بجاست که ابتدا واژه فرهنگ تعریف و مختصراً توضیح داده شود. فرهنگ به تعریفی که در اینجا مراد است عبارت است از الگوی منسجمی از آگاهی، باور و رفتار انسانی که وجود آن، به ظرفیت انسان ها برای آموزش و انتقال آن به نسل های بعد، بستگی دارد (Merriam-Webster, 2000).

بدین ترتیب فرهنگ نمونه ای از صفات، کنش ها، تمایلات و سایر ویژگی های محسوس شخصیتی یک شخص، گروه یا نهاد را شامل می شود. این نمونه، دارای اجزایی هماهنگ است و بر واقعیات تجربه شده مبتنی است و از همین رو قابل اتکا است (Merriam-Webster, 2000). اگر این الگوی منسجم از دانش، باور و رفتار انسانی را در قبال نظام سیاسی بررسی کنیم در واقع به فرهنگ سیاسی پرداخته ایم. هنگامی که صحبت از فرهنگ سیاسی می کنیم در واقع به وجوه درونی شده شناخت، احساس و ارزیابی فرد یا اعضای یک جامعه در قبال نظام سیاسی آن می پردازیم (Almond, 1972: 28).

در میان مطالعات مختلف و با اهداف متنوع راجع به فرهنگ سیاسی، گروهی از دانشمندان سیاسی به بررسی انواع فرهنگ سیاسی و رابطه آن با ثبات و توسعه سیاسی پرداختند که از معتبرترین آن ها می توان به تحقیق آلموند و وربا اشاره کرد. این دو دانشمند پس از تحقیقات پر دامنه در پنج کشور متفاوت به الگوهای متنوعی دست یافتند که آن ها را در قالب سه نوع فرهنگ سیاسی مثالی-آرمانی-طبقه بندی کردند: فرهنگ های سیاسی محدود، تبعی و مشارکتی.

۱-۱-۲ اهمیت فرهنگ سیاسی مشارکتی

ویژگی فرهنگ سیاسی مشارکتی، این است که در این فرهنگ، افراد نسبت به اجزای نظام سیاسی-نظام، فرایند، سیاستگذاری یا به عبارتی فرایند داده و ستانده، تلقی روشنی دارند؛ از جریان امور آگاهند و گرایش به بروز دادن نقش فعال از خود در امور دارند (Almond, 1972: 45). فرهنگ سیاسی مشارکتی به این معناست که افراد از نفوذ نظام سیاسی بر خود و میزان تأثیر گذاری خود بر نظام سیاسی، آگاهی دارند و با علم به تأثیر گذاری متقابل آن دو بر یکدیگر، نسبت به ساخت سیاسی، اداری و روند تصمیم گیری و امور اجرایی، حساسیت نشان می دهند و تلاش می کنند در خط مشی و تصمیمات نظام سیاسی تأثیر بگذارند (میرموسوی، ۸۹). فرهنگ سیاسی مشارکتی از این دیدگاه مرکب از جهت گیری های نسبت به سیاست و حکومت است که متضمن میزان بالایی از آگاهی سیاسی، احساس خود کفایی و توانایی فردی، تمایل به همکاری با دیگران و تمایل به مشارکت در تصمیم گیری های عمومی می باشد (بشیریه، ۱۳۸۴: ۳۳۳).